

STATSBANKEROTTEN I OVERLEVERINGEN

Af *H. P. Hansen.*

Den mundtlige Overlevering, det, der fortælles fra Slægt til Slægt, udgør ofte et værdifuldt og friskt Supplement til det i Almindelighed tørre Stof, der kan uddrages af Arkivalierne. Men, det skal naturligvis bruges med Kritik, idet man maa være klar over, at der er store Muligheder for Vanskninger. Nogle opfatter, husker og fortæller bedre end andre, og nogle har en mere livlig Fantasi end andre.

I Almindelighed gælder det dog, at Kærnen i Traditionen, hvor det drejer sig om Personer eller bestemte Begivenheder, er virkelig nok. Der er større Tumbleplads for Fantasien, hvor der berettes om Emner, der hører ind under Overtroen for Eksempel.

I mange Tilfælde er Overleveringen endog den bedste, maaske ogsaa den eneste Kilde, man kan øse af. Det vil man undertiden komme til at sande, naar den nuværende Verdenskrig er forbi, og hvad vilde Saxos Danmarkskronike have været, hvis Forfatteren ikke havde nyttet Overleveringen, eller, hvad vilde en Skikkelse som Niels Ebbesen have været for os, hvis vi ikke havde den Overlevering, der blev fæstnet i Visen om ham.

Blandt de større Begivenheder, der for godt Hundrede Aar siden i lange Tider greb ind i vore Forfædres Tilværelse, var den saakaldte Statsbankerot fra 1813—18, da Seddelpressen fik saa travlt, at Sedlernes Værdi sank ned til $\frac{1}{150}$ af deres paalydende Værdi, ja Kurantsedlerne var endog en Tid nede paa $\frac{1}{600}$ af den Værdi, de lød paa. Statsbankerottens Historie er velkendt, men fra den mundtlige Overlevering har jeg i Aarenes Løb optegnet en Del

Træk fra det dengang saa afsidesliggende og fattige Midtjylland, der giver Smaabilleder af de økonomiske Forhold her i hine Tider.

For ret at forstaa Bøndernes Kaar maa man vide, at det kun var faa Produkter, de kunde sælge, hvis de havde noget at undvære, og at Priserne paa disse var meget smaa. Faa Køer havde man, og da man i Almindelighed hverken kendte til Brugen af Mergel, Kunstgødning, Græs- eller Kløverfrø eller Rodfrugt, var Foderet, Dyrene fik, af en saare ringe Kvalitet, og Mælkeydelsen var ubetydelig. Kunde en Bonde om Sommeren sælge en Smule Smør, fik han kun 8—10 Skilling for Pundet før Statsbankerotten, og det er betegnende, at Gr. Begtrup i sit ellers saa fortræffelige Værk, *Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, 1803—12*, hverken nævner Smør- eller Ægpriserne. Salget og Priserne maa have været underordnet for Datidens Landmænd. I sin Beskrivelse over Ringkøbing Amt, 1833, skriver J. C. Hald, at Smørret fra Hedeegnene i den senere Tid er gaaet til England, »hvor det for største Delen skal bruges til Uldens Indsmøring«. Priserne opgives heller ikke af Hald, men fra Overleveringen vides, at Smør her fra Midtjylland undertiden betaltes med mindre, end Vognsmørelse kostede, og en gammel Mand fortalte mig følgende Træk, der er saare betegnende: Han stod som lille Dreng, var født 1853, ved sin Moder, da en fremmed Kone, der havde været henne hos Købmanden, just kom forbi. Drengens Moder spurgte: *Nå, hva fæk du for di Smør?* Svaret lød: *A fæk sandle sæjs Skjælling for æ Pu'nd!* Forbavset udbrod Moderen: *Æ de så dy-r, så ska:n sand-le stræf o saml Smör!*

Æg var praktisk talt usælgelige i ældre Tid, idet man ikke kunde fragte med disse paa større Afstande. En af mine Meddelere fortalte, at hans Fader, Mathias Skovgaard i Vind, engang solgte »en Wål«, d. v. s. 80 Æg, til en anden Mand for — fire Skilling!

Men var Indtægterne smaa, saa var Hedebøndernes Livsfornødenheder nødvendigvis ogsaa nede paa et Lavmaal, der næsten er ufattelig. En arm Hedebonde fra Skaaphus Hede gav følgende betegnende Svar, da en Gaardmand udtrykte sin Forbavselse over,

at der kunde leve Folk der ude paa Heden: *Å, de go'r endda, for æ Juw'r fø-er wås, æ Fo'r kle-er wås, o så hå'r vi snår et and-er Ud-gywt'er end te Tobak, Sålt o Træsker!*

Men, der var noget, der hed Kongelige Skatter; undertiden skulde der ogsaa Løn ud til Folkene, hvis Bonden ikke kunde drive Ejendommen med egne Børn, og det hændte, at en Mand havde et privat Laan. Og da Pengeforvirringen satte ind, gik det galt for mange.

De Livsfornødenheder, man skulde købe, var som sagt faa, men Skraatobak *skulde* Manden have. Kathrine Børgesen, der var født i Holing 1808, fortalte som gammel Kone, at hendes Fader, der var Skomager, syntes det var for galt, da en Kardus kom til at koste 20 Daler, og saa holdt han op med at skraa. Men, det blev et haardt Savn, og Manden blev saa gnaven. Da kom hans Moder en Dag hen til Kathrine og sagde: Aa, lille Kathrine, her er tyve Daler, spring hen til Vesterholm efter en Kardus Tobak — din Fader er ikke til at være hos i disse Dage!

En anden Fortæller sagde, at en Kardus, et Par Træsko og et Par Kvindehoser gik op i 48 Rigsbankdaler, og den samme Pris kostede et Pund Sæbe, men den Slags kunde undværes, thi de fleste vaskede Uldtøjet i Urin.

I Overveje ved Ulfborg boede en Fæster under Nr. Vosborg, hvis Enke blev kaldt *Ma Væj*. Denne Kone fortalte, at hun engang gik til Ringkøbing med tre Pund Uld, som hun fik 30 Rigsbankdaler for i Sedler; men hun vilde hellere have haft fire Skilling Kurant (i reelle Penge), men det kunde hun ikke faa. Og *Tærp'en* i *Hæl-musdål* kunde huske, at Ulden gik op i 50 Rigsbankdaler, men det kostede en Kardus Tobak ogsaa, og Pengene blev efterhaanden saa lidt regnede, at enkelte Mænd lavede Fidibusser af Femdalersedler til at tænde deres Pibe ved.

En Mand, der solgte en Hest, fik saa mange Papirspenge, at han maatte have disse i en Sæk, som han sad paa, da han kørte hjem. Manden i Nedergaard, Høgild i Rind S., kom en Dag hjem med en Hoben Penge, som han havde faaet for et Par Stude. Da sagde Konen: Nu ska du betale, hvad vi skylder. Nej, svarede Manden, nu vil jeg købe et Par andre, som jeg atter kan tjene

paa. Priserne steg jo fra Dag til Dag. Det gjorde han, men Pengene blev værdiløse, og en Tid efter maatte de gaa fra Gaarden.

I Begyndelsen af 1800aarene købte Lars »Sjællænder« Herninglund i Herning S. Under Pengekrisen solgte Lars et Par Bøller til Herredsfoged Casper Møller paa Højris i Ikast for 1400 Daler. De havde en Kvie, som han var budt 500 for, og havde de solgt den, kunde de have betalt al deres Gæld; men Konen satte sig imod Salget, og saa gik de en Tid efter fra Gaarden af Armod.

En Søn af disse Folk var Mads »Dyrlæge« i Sinding. Han blev tilbudt Gaarden Søvnal kvit og frit og skattefri i 6 Aar, naar han vilde nedsætte sig der som Dyrlæge, men det turde han ikke den Gang; senere byggede han paa en Parcel fra Gaarden. Andre har fortalt mig, at Søvnal kunde faaes for en Kardus Tobak under Statsbankerotten.

Der var jo en Del Mænd, der gik i *Fjærretåf* (Fjertab), som man sagde, blot fordi de ikke kunde betale de Kgl. Skatter, der dog, set med vore Øjne, var usle smaa, og havde de laant Penge, og disse blev sagt op, gik de som Regel fra Hus og Hjem.

Bjerg i Sdr. Felding var en ret stor Gaard, og der var ingen Gæld paa den, men Manden, Pæ Bjerg, havde laant 100 Daler, og da disse blev sagt op, red han rundt i tre Dage for at laane Beløbet af andre. Det mislykkedes, han maatte gaa fra Gaarden, og siden gik han paa Omgang i Sognet.

Rasmus Pedersen, Hedegaard i Assing S., gik fallit, fordi et Laan paa 400 Daler blev sagt op. Saa flyttede de til Skibild i Arnborg, hvor de i Førstningen boede i et Jordhus.

En gammel Mand, Jacob Frandsen i Arnborg, fortalte mig, at hans Oldefader af samme Navn under Statsbankerotten købte Skjærlund i Brande S., hvortil der den Gang hørte 2700 Tdr. Land, og denne Ejendom kunde han betale med en Hest.

Troldtoft i Vind blev paa den Tid solgt for 16 Rigsbankdaler (Sølv). Gaarden var paa 1600 Tdr. Land; men bag efter fortrold Manden dog, at han havde solgt Gaarden, og nu forlangte Køberen et Pund Skraatobak i Opslag.

Mange Ejendomme, der gik til Auktion, blev solgt for en Slik, men ved Siden af skulde Skatterestancerne naturligvis betales.

En Gaard i Olling ved Kibæk kostede kun en Specie, en Gaard i Snebjerg kostede heller ikke mere, og en Gaard i Fjederholt i Rind gik for fem Rigsbankdaler. Meldgaard i Vognstrup, Vinding S., kostede heller ikke mere end en Specie, for blot at nævne enkelte Eksempler.

Hist og her var der jo velhavende Folk, der kunde ride Stormen af. Saaledes kunde Jens Stoubæk i Aulum baade købe og betale den ene af Hallundbæk-Gaardene; men den kostede rigtig nok kun 50 Rigsbankdaler.

Kræ Larsen i Egebæk, Nøvling S., handlede og var velhavende, og han havde Raad til at borge Folk; men det gik galt for ham, under Pengekrisen fik han kun en Mark for hver Hundrede, han havde til Gode, og saa gik han fra Gaarden.

Den største Gaard i Hodsager, den var paa 8—10 Tdr. Hartkorn, blev solgt skattefri til 1845, men Køberen forpligtede sig til at bygge Gaarden, der var meget forfalden, op.

»Bikuben« havde Penge staaende i en Gaard i Trælund, Manden gik fallit og Gaarden skulde sælges ved Auktion; men kort før denne rev Manden en Del af Taget af, saa Bygningerne kom til at se elendige ud. Følgen var, at ingen vilde byde, og saa beholdt han Gaarden. Der skulde have været holdt Auktion over flere Gaarde i Trælund, men der blev kun solgt to; den ene kostede 5 Rbd. og den anden, der var meget større, kostede 50. Saa turde Herredsfogden ikke fortsætte, thi der var kommen *en Hjår Mænd* rundt om fra, og de mødte alle med *en Slatræ' i æ Nöw!*

Men, da Pengeforholdene blev ordnet i 1818, blev det især galt. Havde en Mand for Eksempel købt en Hest før, og den skulde betales efter, at Nationalbanken var traadt i Virksomhed, kunde en saadan Handel godt jage Manden fra Gaarden. En gammel Kone i Assing sagde en Dag: *I Law' æ Pæng blöw gjor gve, wa dæ manne, dæ fæk djæ Knæk!*

Skyldte Folk mindre Beløb for Kgl. Skat, blev der som Regel pantet et Kreatur; men i Herredsfoged Casper Møllers Tid blev der vistnok ingen solgt, i hvert Fald var der mange, der kunde trække hjem igen med deres Dyr, fordi der intet Bud faldt.

Herredsfogden tog praktisk paa en saadan Forretning. Da en Mand mødte med en Ko, som han grumme nødig vilde af med, aabnede Casper Møller Auktionen med at sige, at han ikke haabede, at nogen var saa uforskammet at byde paa et Kreatur, som Manden maatte skille sig af med af Nød! Saa raabte han Koen op, og et Øjeblik efter lød det: Intet Bud! Nu kunde Manden trække hjem med sin Ko, og Herredsfogden kunde indberette, at han havde holdt Auktion, men der var intet Bud sket!

Gaardejer P. Donsig i Kollund skulde møde med en udpantet Stud, men, da Dyret under en Hedebrand blev brændt i den ene Fod, lod han Dyret blive hjemme. Da Herredsfogden raabte Dyret op, forklarede P. Donsig, at Studen ikke var med, hvortil Casper Møller bemærkede: Da ingen vilde byde paa de andre Dyr, saa er der vel heller ingen, der vil byde paa din Stud — gaa hjem til din Stud!

Senere sendte Regeringen to Mænd til en Auktion i Snejbjerg Kro for at byde Kreaturerne ind. Dyrene blev ogsaa solgt, men lukket ind i en Gaard Natten over. Da skal Herredsfogden have sagt til Mændene, der kom med Dyrene: I er nogle Fæ, hvis I ikke trækker hjem med eders Kreaturer! Og det gjorde de.

Casper Møller var en dygtig Mand, men han kunde ikke klare sig i de abnorme Tider, saa forgreb han sig paa betroede Midler og hængte sig i 1825. Efterhaanden var der indgaaet en Del Skatterestancer, men det viste sig ved hans Død, at Skatterne ikke var blevet skrevet af paa hans Lister, og der var Folk, der stod med ti Aars Restancer.

Der kom Tilladelse til, at Bønderne maatte betale deres kgl. Skatter med Rug i Stedet for Penge, efter hvad Jens Chr. Dinesen, der var født i Fjederholt i Rind, 1832, fortalte. En Mand fra Vovlund i Rind kørte til Ringkøbing med et Kvantum Rug paa sin simple Vogn ad en lang og trang Vej paa 60 km. Men da Fuldmægtigen saa Kornet, sagde han: Det er desværre saa urent, at jeg maa kassere det! Da blev Bonden saa mismodig, at han gav sig til at græde. Nu vilde Fuldmægtigen have nærmere Besked paa, hvor det var Bonden boede, og da han havde faaet det,

sagde han: Saa har jeg jo været paa Jagt der engang. Ja saa skal jeg alligevel tage Rugen god!

Om Tjenestefolkenes Kaar under Statsbankerotten har jeg kun enkelte Træk. Palle »Smo'krog« i Sunds fik et Aar 35 Rigsdaler i Løn, det var naturligtvis i Sedler, men da Pengevæsenet blev ordnet fik han kun lige saa mange Mark for et Aar.

Jens Krænsen, født i Gjellerup, 1843, fortalte, at hans Fader, Chr. Jacobsen, og dennes tre Brødre drog ud i Østeregnen for at tjene til Klæderne. Et Aar tjente Christen hos en Købmand for Vadmel og næste Aar for Farvesager til Tøjet. Og Ane Kirstine Larsdatter fra Toudal i Arnborg, hun var født 1789, fortalte, at hun tjente som voksen Pige et Aar og fik i Løn et Par Træsko og Farvesager til et Skørt. Men ved Bedømmelsen af Lønforholdene den Gang maa man huske paa, at Føden var den væsentligste Del af Lønnen.

Under Statsbankerotten var der private Folk, især Købmænd, der gav sig til at udstede Pengesedler, som de naturligtvis selv skulde indløse. I vore Provinsmuseer er opbevaret adskillige af disse primitive, trykte Sedler, der gjaldt 4—8 og 16 Skilling. Sedlerne var forsynet med Udstederens Navn og Bopæl, og de bar hans egenhændige Underskrift. Men andre nøjedes med at skrive saadanne Sedler. Paa en, der var skrevet af Jens Pedersen i Lind ved Herning, havde en vittig Mand skrevet:

Luseknækkeren i Lind
skal løse denne Seddel ind.

Og da en Bager i Snejbjerg ogsaa gav sig til at lave Pengesedler, fik en af disse følgende Paategning:

Kringlevrideren i Snejbjerg By
skal løse Sedlen ind paa ny.

Trods Folk i Midtjylland gennemgaaende var fattige, og deres Indtægter var smaa, klarede de dem maaske bedre, end Bønderne gjorde i mange af de bedre Egne, thi de var vant til stor Flid og Nøjsomhed, og de havde deres Bindehose. Bindetøjet

kunde let gøres i Penge, og de fleste klarede baade den Gang og senere deres Skatter ved Hjælp af de fem Hosepinde.

Engang blev Kollund-Mændene, der hørte til Egnens bovneste, pantet for Skat. En bestemt Dag skulde de møde med de udpan- tede Kreaturer ved Snejbjerg Kro. Da Mændene en Tid før var samlet, sagde P. Donsig, der var mest *framtålend*: *A fåsto'r et', hon' de vel go', ski'er dæ et' en Mirakl, så gor vi jo fræ wå Gor åld-sam'!* Miraklet indtraf. Natten før, de skulde afsted, blev det et forrygende Snevejr, saa der aldrig kunde være Tale om at trække Dyrene til Snejbjerg. Auktionen blev udsat, og inden den næste Auktion blev »berammet«, fik Kollund-Mændene strikket saa meget, at de kunde klare Skatterne.

Men ogsaa langt senere i Tiden var det de fem Hosepinde, der reddede mange Hjem fra at gaa til Grunde. Det kunde hænde, at alle, Mandfolk og Kvindfolk, Gamle, Unge og Børn, blev jaget ind til Bindehoserne, selvom det var i Sommerens travleste Tid, naar Manden stod og manglede Penge til Skatten.

Fra hine trange Tider under Statsbankerotten citerede min Barndomslærer, W. Fr. Lind i Gullestrup, følgende Rim:

Attenhundrede og syv
kom Engelskmanden, den forbandede Tyv.
Attenhundrede og otte
var Flaaden borte.
Attenhundrede og ni
gik vi paa Kaperi.
Attenhundrede og elleve
gik Sølvet til Helvede.
Attenhundrede og tolv
gik Banken Fanden i Vold.
Attenhundrede og tretten
kom Sagen for Retten.
Attenhundrede og fjorten
trak de Kongen af Skjorten. (Norge!)